

Η Μαρξιστική Θεωρία κατά της Νεοκλασικής Οικονομικής Θεωρίας: Μία Κριτική Προσέγγιση στο Φως της Σημερινής Οικονομίας των ΗΠΑ*

Οι οικονομολόγοι, όπως και κάθε άλλη ομάδα ανθρώπων που επικεντρώνει το ενδιαφέρον της σ' ένα συγκεκριμένο θέμα, αντιλαμβάνονται και κατανοούν ένα συγκεκριμένο θέμα με διαφορετικούς τρόπους. Η πολυπλοκότητα, οι αναρίθμητες διαστάσεις, οι αντιφάσεις και οι συγκρούσεις της κοινωνικής ζωής εγγυώνται ότι οι άνθρωποι στοχάζονται τις κοινωνίες τους με διαφορετικούς και μάλιστα αντιφατικούς τρόπους. Για παράδειγμα, πριν από ένα μήνα (Μάρτιος 1994), ο καθηγητής Robert E. Lucas¹ μίλησε σ' αυτό το Πανεπιστήμιο (Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών) σχετικά με τη μακροοικονομική θεωρία και την οικονομία των ΗΠΑ κατά τρόπο που προσωπικά θεωρώ ότι όχι μόνο προκαλεί κατάπληξη, αλλά αποτελεί και προσβολή. Από την πλευρά μου, όπως και από την πλευρά πολλών άλλων σαν και μένα, αντιλαμβάνομαι την οικονομία γενικά, αλλά και την μακροοικονομία των ΗΠΑ ειδικότερα, κατά ένα πολύ διαφορετικό τρόπο.

Ο καθηγητής Lucas αναφέρθηκε σε μια γενιά οικονομολόγων σαν αυτή η γενιά —ή κάθε άλλη γενιά— να συμμεριζόταν ως σύνολο την ίδια άποψη ή να εργαζόταν από κοινού ως σύνολο σ' ένα ενιαίο θεωρητικό πλαίσιο. Κάτι τέτοιο όμως δεν αληθεύει. Η δική μου προσέγγισή είναι μαρξιστική. Ωστόσο, ο όρος «μαρξιστική» είναι το όνομα μιας σύνθετης παράδοσης, η οποία περιλαμβάνει αρκετές διαφορετικές τάσεις. Τις τελευταίες δεκαετίες η μαρξιστική σκέψη χαρακτηρίζεται από τις σημαντικότερες ίσως στην ιστορία της εσωτερικές διαμάχες και μεταβολές. Εδώ θα αντιδιαστείλω προς τη νεοκλασική οικονομική θεωρία εκείνη τη μαρξιστική θεωρία, την οποία προσωπικά βρίσκω πειστικότερη.

Η μαρξιστική αυτή θεωρία εμπεριέχει έναν αριθμό εννοιών που έχουν αναπτυχθεί πρόσφατα: τον επικαθορισμό, την ταξική διαδικασία, τις θεμελιώδεις και υπαγόμενες τάξεις και τις αντιφατικές συνθήκες ύπαρξης. Οι έννοιες αυτές έχουν δημιουργήσει ένα νέο θεωρητικό πλαίσιο για την ανάλυση της αξίας και της τιμής, τη θεωρία των κρίσεων, την τυπολογία των ταξικών δομών και την κριτική της οικονομικής θεωρίας εν γένει. Αυτή η νέα μαρξιστική προσέγγιση προώθησε μια κριτική των οικονομιών σοβιετικού τύπου, κριτική η οποία άρχισε στη δεκαετία του 1970. Η κριτική αυτή, η οποία δεν έχει ακόμα αναπτυχθεί

---

* Το κείμενο αυτό αποτελεί περίληψη της ομιλίας του που δόθηκε στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών στις 21 Απριλίου 1994. Ο συγγραφέας του είναι Καθηγητής του Πανεπιστημίου της Μασαχουσέτης.

1. Σημειώνεται ότι στον καθηγητή Robert E. Lucas απονεμήθηκε πρόσφατα το βραβείο Nobel στην οικονομική επιστήμη. (Σ.τ.Μ.)

πλήρως, θα αποτελέσει το αντικείμενο της επόμενης ομιλίας μου. Σήμερα προτίθεται να παρουσιάσω ορισμένες βασικές διαφορές μεταξύ της νεοκλασικής και της νέας μαρξιστικής οικονομικής θεωρίας. Θα μπορούσαμε να αρχίσουμε τη σκιαγράφηση των διαφορών συγκρίνοντας τη μαρξιστική προσέγγιση της σημερινής μακροοικονομικής κατάστασης των ΗΠΑ με τη νεοκλασική προσέγγιση, όπως αυτή παρουσιάστηκε εδώ από τον καθηγητή Lucas πριν από ένα μήνα.

I

Ας ξεκινήσω με κάποιες συγκεκριμένες παρατηρήσεις σχετικά με τη σημερινή οικονομία των ΗΠΑ, οι οποίες θα μπορούσαν να χρησιμεύσουν ως εισαγωγή για την αναγνώριση της σημασίας των διαφορών που υπάρχουν μεταξύ της μαρξιστικής και της νεοκλασικής μακροοικονομικής θεωρίας. Ο Lucas σας είπε ότι οι οικονομικοί δάσκαλοί του στις ΗΠΑ «έδωσαν ένα τέλος στον επιχειρηματικό κύκλο, ως ένα σοβαρό πρόβλημα των καπιταλιστικών οικονομιών». Προσωπικά έχω μια πολύ διαφορετική άποψη.

Οι πραγματικοί μισθοί στις ΗΠΑ μειώνονται σταθερά για περισσότερο από 20 χρόνια. Οι θέσεις εργασίας που χαρακτηρίζονται από σχετικά υψηλούς μισθούς και πολλά πλεονεκτήματα παραχώρησαν τη θέση τους σε θέσεις εργασίας με χαμηλότερους μισθούς και μικρά ή μηδενικά πλεονεκτήματα. Σύμφωνα με τη μαρξιστική ορολογία, το ποσοστό εκμετάλλευσης της εργασίας έχει φτάσει σε ύψη που ξεπερνούν κάθε προηγούμενο, επιτρέποντας την πραγματοποίηση μεγάλων κερδών και ασκώντας ταυτόχρονα σημαντικές πιέσεις στην τάξη των παραγωγικών εργατών. Για να διατηρήσουν τις συνθήκες διαβίωσής τους στα ίδια επίπεδα, αναγκάζονται πλέον να εργαστούν και τα δύο ενήλικα μέλη όλων σχεδόν των εργατικών οικογενειών. Οι πιέσεις για μια ισχυρή εκμετάλλευση όλο και περισσότερων μελών της εργατικής οικογένειας, σε συνδυασμό με τη σταθερή συρρίκνωση όλων των ομοσπονδιακών κοινωνικών προγραμμάτων —ιδίως αυτών της μέριμνας για τα παιδιά— έχει αποσυνθέσει την οικογένεια στις ΗΠΑ. Πάνω από το 50% των γάμων καταλήγουν σε διαζύγια, εκατομμύρια οικογενειών διαβιώνουν και λειτουργούν μόνο με ένα ενήλικο μέλος, ενώ η αποξένωση των παιδιών από τους γονείς αποτελεί κοινωνική επιδημία, που εκφράζεται στα εξαιρετικά υψηλά ποσοστά της παιδικής αλητείας, της εξάρτησης από τα ναρκωτικά, του σκασιαρχείου από τα μαθήματα, της κατακόρυφης πτώσης της σχολικής επίδοσης, της εγκληματικότητας, κ.λπ.

Οι επιχειρηματικοί κύκλοι δεν έχουν εξαφανιστεί, όπως υποστηρίζει ο Lucas. Απλά, έχει αλλάξει η μορφή τους και ο Lucas δεν είναι σε θέση να το δει. Στην πραγματικότητα, ακόμα και οι συμβατικοί επιχειρηματικοί κύκλοι δεν έχουν σχεδόν καθόλου εξαφανιστεί ή τροποποιηθεί. Το μεγαλύτερης διάρκειας ανοδικό κύμα σε περίοδο ειρήνης δημιουργήσε ένα κλασικό κερδοσκοπικό κύκλο άνθησης-ύφεσης, του οποίου η καθοδική καμπή εμφανίστηκε το 1988, ενώ η παρατεταμένη καθοδική του πορεία συνεχίζεται μέχρι σήμερα (και έγινε ευδιάκριτη από τις τελευταίες αυξήσεις των επιτοκίων της Κεντρικής Ομοσπονδιακής Τράπεζας).

Τα θύματα του τρέχοντος μακροχρόνιου κύκλου δεν περιορίζονται μόνο στο 30% του

λαού μας που ζει σε συνθήκες βαθείας φτώχειας και κοινωνικής εξαθλίωσης, όπως υποστήριξε εδώ ο Lucas πριν από ένα μήνα. Στα θύματα περιλαμβάνεται και το «μεσαίο» 40% του λαού, για το οποίο το επίπεδο διαβίωσης φθίνει συνεχώς, οι προοπτικές των νέων χειροτερεύουν, οι κρατικές παροχές μειώνονται, και το οποίο αναλογίζεται την απειλητική και φρικιαστική προοπτική της πτώσης και ενσωμάτωσής του στο κατώτατο 30% του πληθυσμού.

Η επέκταση των καπιταλιστικών επιχειρήσεων των ΗΠΑ σ' ολόκληρο τον κόσμο, σε συνδυασμό με την εισροή νέας μαζικής φτηνής εργασίας από το Μεξικό και την υπόλοιπη Κεντρική Αμερική, προμηθύνει πραγματικά ζοφερό μέλλον για τους εργάτες των ΗΠΑ. Μπορούν βέβαια να βρίσκουν εργασία, ωστόσο αυτή η εργασία σημαίνει μια φθίνουσα ποιότητα ζωής, που απειλεί να καταστρέψει την καταναλωτική μας κουλτούρα — μια κουλτούρα που έχει οικοδομηθεί πάνω στη λογική της απόκτησης όλο και περισσότερων αγαθών. Σημάδια αυτής της εξέλιξης βρίσκονται παντού — για εκείνους που η θεωρία τους τους επιτρέπει να βλέπουν. Η επίδοση σήμερα των φοιτητών μας στα πανεπιστήμια είναι η χαμηλότερη των τελευταίων πενήντα χρόνων. Οι περικοπές δαπανών στο εκπαιδευτικό σύστημα επιδρούν σ' όλα τα επίπεδα και συνεχώς επιταχύνονται. Η διεύρυνση της ανισότητας στη διανομή του εθνικού εισοδήματος απειλεί την κοινωνική σταθερότητα. Οι συνθήκες στο κέντρο των μεγαλουπόλεων καθιστούν τη διαβίωση αδύνατη, αφού η συχνότητα των φόνων, των βιασμών, των ληστειών και κάθε άλλου είδους εγκλήματος που μπορεί να φανταστεί κανείς, προσλαμβάνει διαστάσεις μιας επιδημίας χωρίς τέλος.

Η μεγάλη μάζα των εργατών των ΗΠΑ αντιμετωπίζει μια χειροτέρευση των συνθηκών διαβίωσής της, σε επίπεδα ανάλογα με τις συνθήκες διαβίωσης των εργατών που επικρατούν στις περισσότερες καπιταλιστικές χώρες. Ένας σχετικά μικρός πυρήνας καλά αμοιβόμενων παραγωγικών εργατών, το προϊόν της εργασίας των οποίων κατευθύνεται στην παγκόσμια αγορά, περιστοιχίζεται από μια περιθωριοποιημένη, φτωχά αμοιβόμενη μάζα μη παραγωγικών εργατών, με μη κανονική εργασία. Η περίοδος των κρατικών παροχών για τη διατήρηση του επιπέδου διαβίωσης των μαζών — η σοσιαλδημοκρατία στις διάφορες μορφές της — τελείωσε, καθώς ο ανταγωνισμός μεταξύ των καπιταλιστών για την υπεραξία την οποία μπορούν να αποσπάσουν από τους εργάτες, τούς καθιστά απρόθυμους να πληρώσουν τους φόρους για κάτι τέτοιο. Ταυτόχρονα, η μείωση των μισθών, που επίσης αποτελεί αποτέλεσμα αυτού του ανταγωνισμού, καθιστά τους εργάτες εξίσου απρόθυμους να πληρώσουν τους φόρους της σοσιαλδημοκρατίας.

Η μεγάλη πλειοψηφία του αμερικανικού λαού αρνείται να ψηφίσει στις εκλογές, διότι δεν υπάρχουν πραγματικές εναλλακτικές επιλογές, διότι καμιά βασική αλλαγή δεν μπορεί να επιτευχθεί μέσω των εκλογών. Η παραγωγικότητα της εργασίας απειλείται από την κοινωνική κατάρρευση. Τριάντα χρόνια ευημερίας μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο αντιστράφηκαν, με επιστροφή στον τύπο της οικονομίας που είχαμε στη δεκαετία του 1920. Μόνο που αυτή τη φορά οι κληρονομημένες προσδοκίες του λαού προσβλέπουν σε βελτίωση των συνθηκών και όχι σε ατέρευτη ύφεση, δυστυχία και θυσίες. Αυτό αποτελεί το κατάλληλο έδαφος ανάπτυξης της φασιστικής σκέψης και των φασιστικών οργανώσεων, των οποίων η αναγέννηση και ανάπτυξη με διάφορους τρόπους είναι ήδη ορατή. Αλλά για τον καθηγητή Lucas, το μακροοικονομικό πρόβλημα είναι ένα «λυμένο πρόβλημα». Κατά την άποψή του υπάρχουν μόνο κάποια ειδικά προβλήματα που αφορούν τις φτωχότερες μάζες, και τα

οποία απαιτούν μόνο κάποιες ειδικές και όχι γενικές οικονομικές λύσεις. Μια τέτοια θεωρητική προσέγγιση είναι ενδεχομένως καθησυχαστική, εντούτοις αποτελεί φαντασίωση.

II

Η οπτική ή η θεωρητική προσέγγιση οικονομολόγων όπως ο καθηγητής Lucas για τη μακροοικονομική κατάσταση των ΗΠΑ είναι γενικά η οπτική του νεοκλασικού ρεύματος. Η αντίληψή τους σχετικά με το τι είναι καπιταλιστική οικονομία και πώς λειτουργεί εξαρτάται από μια σειρά κρίσιμων υποθέσεων. Η πρώτη κρίσιμη υπόθεσή τους (που σπάνια αναγνωρίζεται και σχεδόν ποτέ δεν τεκμηριώνεται) είναι ότι η τεράστια πολυπλοκότητα των οικονομικών γεγονότων — τόσο σε μακροοικονομικό όσο και σε μικροοικονομικό επίπεδο — είναι δυνατό να μειωθεί και να απλοποιηθεί ριζικά. Αναπτύσσουν την προσέγγισή τους σαν όλα τα οικονομικά γεγονότα — από την αγορά εμπορευμάτων στην οποία προβαίνει ένα άτομο μέχρι την κρίση ενός βιομηχανικού κλάδου — να είναι το αποτέλεσμα κάποιων ελάχιστων βασικών καθοριστικών παραγόντων. Κατ' αυτό τον τρόπο η νεοκλασική θεωρία είναι ένας εξαιρετικά *αιτιοκρατικός* τύπος θεωρίας. Η δεύτερη κεντρική νεοκλασική υπόθεση είναι ότι ο αριθμός των βασικών προσδιοριστικών παραγόντων που ερμηνεύουν την οικονομία είναι «τρεις». Η τρίτη βασική υπόθεση της νεοκλασικής οικονομικής θεωρίας είναι ότι *γνωρίζει* ποιοι είναι αυτοί οι προσδιοριστικοί παράγοντες. Η νεοκλασική οικονομική θεωρία είναι επομένως ένα σχέδιο θεωρητικής εργασίας που σκοπεύει να αποδείξει πώς τα τρία αυτά στοιχεία, τα οποία θεωρεί ως έσχατους προσδιοριστικούς παράγοντες, αλληλεπιδρούν, ώστε να προκαλέσουν και επομένως να ερμηνεύσουν *ο,τιδήποτε ή σχεδόν ο,τιδήποτε* συμβαίνει στην οικονομία.

Τα τρία προνομιακά στοιχεία της νεοκλασικής θεωρίας, στα οποία επικεντρώνει την προσοχή της είναι: (1) η μεγιστοποίηση της ατομικής χρησιμότητας, (2) η τεχνολογία, και (3) τα αποθέματα των πόρων ατομικής ιδιοκτησίας. Η αλληλεπίδραση αυτών των τριών — μέσα από τα άπειρα στοιχεία που διαμορφώνουν μια οικονομία — υποτίθεται ότι προσδιορίζει όλα τα υπόλοιπα. Καθήκον της νεοκλασικής θεωρίας είναι να δείξει πώς λειτουργεί αυτός ο προσδιορισμός. Αυτό το κάνει δείχνοντας με ποιο τρόπο κάθε ζήτηση και προσφορά σε όλες τις αγορές εξαρτάται τελικά (ή «εξάγεται») από τη χρησιμότητα, την τεχνολογία και τα αποθέματα των πόρων. Τα πάντα, από τη διανομή του εισοδήματος και την οικονομική μεγέθυνση μέχρι την ανεργία και τα αποτελέσματα της κυβερνητικής οικονομικής πολιτικής, αποδεικνύεται — με συνεχώς μεγαλύτερη εκλέπτυνση της μαθηματικής τους διατύπωσης — ότι συνιστούν αποτέλεσμα της μεγιστοποίησης της χρησιμότητας, της τεχνολογίας και των αποθεμάτων των πόρων. Επιπλέον, αν υπάρχουν όλες οι «σωστές» συνθήκες, η αλληλεπίδραση της χρησιμότητας, της τεχνολογίας και των αποθεμάτων των πόρων, θα οδηγήσει σε μια οικονομική ισορροπία που θα είναι η «άριστη». Οι όροι και οι ιδέες της νεοκλασικής θεωρίας υμνούν τον καπιταλισμό· για το λόγο αυτό, καθησυχάζουν απόλυτα εκείνους που τάσσονται υπέρ του καπιταλισμού.

Η τέταρτη βασική υπόθεση της νεοκλασικής θεωρίας είναι ότι μόνο με την αποδοχή της απόλυτης εγκυρότητας των τριών πρώτων υποθέσεων είναι δυνατό να επιτευχθεί μια

πραγματική κατανόηση της οικονομικής δομής αλλά και της αλλαγής. Οι νεοκλασικοί οικονομολόγοι με ελάχιστες εξαιρέσεις δεν αποδέχονται την ιδέα ότι υπάρχουν εναλλακτικοί τύποι οικονομικής θεωρητικής ανάλυσης, οι οποίοι μπορεί να οδηγούν σε εναλλακτικές ερμηνείες, εναλλακτικές προτάσεις πολιτικής, κ.ο.κ. Με βάση αυτή την τέταρτη υπόθεση, οι νεοκλασικοί οικονομολόγοι είναι *οπαδοί του απόλυτου* (absolutist): πιστεύουν στην απόλυτη ισχύ του συστήματός τους. Είναι πεπεισμένοι ότι έχουν ανακαλύψει τη μοναδική αληθή θεωρία που συλλαμβάνει τον τρόπο με τον οποίο συγκροτούνται και λειτουργούν οι καπιταλιστικές οικονομίες.

Στη βάση ακριβώς αυτών των τεσσάρων βασικών υποθέσεων έχει στηριχθεί τα τελευταία εκατό χρόνια το οικοδόμημα της νεοκλασικής θεωρίας. Μπορούμε να δείξουμε τι ακριβώς σημαίνει αυτή η θεωρητική πρακτική, εξετάζοντας τη λεπτομερή θεωρητική επεξεργασία της «αποτελεσματικότητας» που έχει παράξει η νεοκλασική θεωρία στη βάση αυτών των υποθέσεων. Η αποτελεσματικότητα ενός οικονομικού γεγονότος ή μιας πολιτικής θεωρείται ότι εξαρτάται από τη σχέση μεταξύ (α) του συνολικού κόστους και (β) του συνολικού οφέλους. Αν το συνολικό όφελος υπερβαίνει το συνολικό κόστος, το οικονομικό γεγονός ή η πολιτική χαρακτηρίζονται ως αποτελεσματικά. Αν το συνολικό κόστος είναι μεγαλύτερο από το συνολικό όφελος, η απόφαση είναι ότι είναι «μη αποτελεσματικό».

Χιλιάδες νεοκλασικοί οικονομολόγοι και όλοι όσοι εμπνέονται από τις θεωρίες τους (δημοσιογράφοι, πολιτικοί, γραφειοκράτες, κ.λπ.) μελετούν αναρίθμητα οικονομικά γεγονότα, όπως την τοποθεσία ενός εργοστασίου, την αύξηση των επιτοκίων, την επιβολή δασμών, τη μείωση των ελάχιστων μισθών, κ.ο.κ., προκειμένου να προσδιορίσουν την αποτελεσματικότητά τους. Η μέθοδός τους στην κυριολεξία είναι η μέτρηση και στάθμιση του συνολικού κόστους και του συνολικού οφέλους που συνδέονται με αυτά τα γεγονότα. Και οι αποφάνσεις τους — ότι γνωρίζουν τι είναι και τι δεν είναι αποτελεσματικό — υπήρξαν σημαντικές από ιστορική άποψη. Οι ισχυρισμοί τους ότι έχουν καταλήξει σε μια *απολύτως έγκυρη κρίση* γίνονται ευρέως πιστευτοί.

Ωστόσο, οι περί απόλυτης ισχύος ισχυρισμοί των νεοκλασικών οικονομολόγων σχετικά με την αποτελεσματικότητα, αλλά και οι εν γένει ισχυρισμοί της νεοκλασικής θεωρίας ως «αληθούς» θεωρίας, υποσκάπτονται από ορισμένα σοβαρά προβλήματα. Για να το δείξουμε αυτό, μπορούμε να αρχίσουμε προτείνοντας την άποψη ότι ο αριθμός των συνεπειών ενός οικονομικού γεγονότος ή μιας πολιτικής είναι τεράστιος —στην κυριολεξία άπειρος— και η εκδίπλωσή τους εκτείνεται σε μεγάλο χρονικό ορίζοντα. Για παράδειγμα, η απόφαση για τη δημιουργία ενός εργοστασίου θα επηρεάσει όλους τους εργάτες που θα προσληφθούν σ' αυτό (μεταβάλλοντας τα εισοδήματά τους, επηρεάζοντας την υγεία τους και τη μακροπρόθεσμη παραγωγικότητά τους, μεταβάλλοντας τις αγορές τους και τις αντιδράσεις τους απέναντι στις αγορές των άλλων, κοκ.). Επιπλέον, η απόφαση για τη δημιουργία του εργοστασίου θα επηρεάσει τις οικογένειες αυτών των εργατών με αναρίθμητους τρόπους, τους γείτονές τους με αναρίθμητους άλλους τρόπους, όπως και την κοινότητα εντός της οποίας τοποθετείται το εργοστάσιο (μεταβάλλοντας τη φορολογική της βάση, τις κυκλοφοριακές της συνθήκες, το σχολικό της προϋπολογισμό, τα προβλήματα ρύπανσης, κοκ.). Επιπρόσθετα, όλες αυτές οι συνέπειες της απόφασης για τη δημιουργία ενός εργοστασίου θα υφίστανται για μια μακροχρόνια περίοδο.

Επομένως, δεν υπάρχει κανένας τρόπος μέτρησης όλων των κατηγοριών του κόστους και των οφελών που συνδέονται με την απόφαση για τη δημιουργία ενός εργοστασίου. Αυτό θα απαιτούσε την εξέταση όλων των κατηγοριών κόστους και οφελών που προκύπτουν σ' όλους τους ανθρώπους που επηρεάζονται από αυτή την απόφαση σήμερα, αλλά και σε οποιαδήποτε χρονική περίοδο στο μέλλον. Επιπλέον, δεν υπάρχει τρόπος διαχωρισμού των αποτελεσμάτων της απόφασης για τη δημιουργία του εργοστασίου από τα αποτελέσματα των αναρίθμητων άλλων οικονομικών γεγονότων που συνέβησαν στο παρελθόν, στην ίδια περίοδο και στη μετά από αυτή την απόφαση περίοδο, και τα οποία επίσης θα προκαλέσουν κόστη και οφέλη για τους ίδιους αυτούς ανθρώπους στην τρέχουσα περίοδο και στο μέλλον. Ο προσδιορισμός της αποτελεσματικότητας, όπως η νεοκλασική οικονομική θεωρία ορίζει αυτή την έννοια, είναι αδύνατος για ένα νεοκλασικό, αλλά και για οποιονδήποτε άλλο. Είναι μια αυταπάτη, ένας μύθος.

Στην πραγματικότητα, εκείνο το οποίο συμβαίνει είναι ότι οι νεοκλασικοί οικονομολόγοι μετρούν ορισμένα κόστη και ορισμένα οφέλη και στη συνέχεια προσποιούνται ότι αυτά είναι τα αποφασιστικά και όλα τα άλλα είναι «μικρά» ή «αντισταθμιζόμενα». Οι αβεβαιότητες που συνοδεύουν κάθε αντίληψη, ως προς το ποια κατηγορία κόστους και οφέλους θα προκύψει στο μέλλον (τα οποία δεν έχουν ακόμα συμβεί ώστε να μετρηθούν), αντιμετωπίζονται με τον προσδιορισμό μιας πιθανότητας — η οποία βεβαίως μετασχηματίζει κατά ένα μαγικό τρόπο αυτό που είναι άγνωστο και πέραν του γινώσκειν σε κάτι γνωστό. Εν συντομία, η νεοκλασική θεωρία δεν είναι σε θέση να κάνει αυτά που ισχυρίζεται ότι μπορεί να κάνει. Δεν είναι σε θέση να προσδιορίσει την απόλυτη αποτελεσματικότητα κανενός οικονομικού γεγονότος ή πολιτικής. Δεν είναι σε θέση, για παράδειγμα, να προσδιορίσει την αποτελεσματικότητα της παραγωγής μιας μεγαλύτερης ποσότητας ενός εμπορεύματος σε σχέση με την παραγωγή μιας μικρότερης ποσότητας, ή την αποτελεσματικότητα της αύξησης ή της μείωσης μιας τιμής, ή την αποτελεσματικότητα των αγορών σε σχέση με τον κεντρικό σχεδιασμό, ή την αποτελεσματικότητα της ατομικής ιδιοκτησίας σε σχέση με τη συλλογική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής, κλπ. Η νεοκλασική θεωρία απλά διαβεβαιώνει ότι είναι σε θέση να το κάνει. Οι «αποτελεσματικότητες» τις οποίες προβάλλει είναι αναπόδραστα σχετικές με αυτά που η συγκεκριμένη θεωρία αξιολογεί ότι αξίζουν να μετρηθούν.

Για παρόμοιους λόγους η νεοκλασική θεωρία δεν είναι σε θέση να αποδείξει ούτε ότι όλα τα οικονομικά γεγονότα διέπονται από κάποιες λιγιστές βασικές αιτίες, ούτε ότι οι αιτίες αυτές είναι η μεγιστοποίηση της χρησιμότητας, η τεχνολογία και τα αποθέματα των πόρων, σε αντιπαράθεση με κάποια άλλα οικονομικά, πολιτικά και πολιτιστικά φαινόμενα, τα οποία οι μη-νεοκλασικοί οικονομολόγοι χαρακτηρίζουν ως αιτιώδεις παράγοντες των οικονομικών γεγονότων. Η νεοκλασική θεωρία δεν είναι σε θέση να αποδείξει ότι υπάρχουν κάποιοι ουσιώδεις καθοριστικοί παράγοντες και ότι γνωρίζει αυτούς τους παράγοντες, επειδή αυτοί (οι ουσιώδεις παράγοντες) απλά αποτελούν τις δικές της υποθέσεις. Διαβεβαιώνει απλά περί εκείνου το οποίο η ίδια υποθέτει ότι είναι οι ουσιώδεις καθοριστικοί παράγοντες της οικονομικής ζωής.

Το πρόβλημα εδώ είναι επιστημολογικό. Μπορούμε εύκολα να δείξουμε ότι με υποθέσεις διαφορετικές απ' αυτές της νεοκλασικής θεωρίας θα προκύψουν τελείως διαφορετικά αναλυτικά αποτελέσματα. Αν αυτό το πρόβλημα αντιμετωπιζόταν με έντιμο τρόπο, οι νεο-

κλασικοί οικονομολόγοι θα βρίσκονταν αντιμέτωποι με το αίτημα να δικαιολογήσουν τις υποθέσεις τους. Η σύντομη συζήτηση που προηγήθηκε σχετικά με την αποτελεσματικότητα είχε ως στόχο να δείξει πόσο δύσκολη, αν όχι ανέφικτη, είναι μια τέτοια δικαιολόγηση. Αλλά οι νεοκλασικοί ανακάλυψαν και εγκολπώθηκαν τον αρχαίο τρόπο χειρισμού του προβλήματος της τεκμηρίωσης των αρχικών υποθέσεων. Αναγκάζουν όλους εκείνους που δε συμμερίζονται τις υποθέσεις τους να σιωπήσουν ή τουλάχιστον τους περιθωριοποιούν, λέγοντας ότι κάνουν λάθος ή ότι έχουν ανεπαρκείς θεωρητικές γνώσεις ή ότι είναι πολιτικά διεστραμμένοι. Τους κρατούν μακριά από ακαδημαϊκές και άλλες θέσεις, μπλοκάρουν τη διάδοση των εναλλακτικών τους θεωριών, κ.λπ. Έτσι λοιπόν, για παράδειγμα, σ' ολόκληρο τον πλανήτη σήμερα —γεγονός το οποίο μάλλον θα θεωρηθεί ως μεγαλύτερο επίτευγμα στην ιστορία της νεοκλασικής θεωρίας— υπάρχει σχεδόν μια ομοφωνία σχετικά με την ανωτερότητα των αγορών και της ατομικής ιδιοκτησίας ως προς την αποτελεσματικότητα.

III

Η μαρξιστική οικονομική θεωρία υπήρξε μια μείζουσα εναλλακτική θεωρία της νεοκλασικής θεωρίας ήδη από το ξεκίνημά της. Προκειμένου να προσδιορίσουμε τις διαφορές της ιδιαίτερης μαρξιστικής οικονομικής θεωρίας, την οποία εμείς χρησιμοποιούμε, από το νεοκλασικό ρεύμα, ας μας επιτραπεί να υπογραμμίσουμε ορισμένες κρίσιμες πλευρές της. Κατ' αρχήν, η μαρξιστική οικονομική θεωρία είναι αντι-αιτιοκρατική. Δεν υποθέτει ότι κάποια λιγιστά γεγονότα προσδιορίζουν το πώς λειτουργεί μια οικονομία. Επομένως, δεν αντιπαράθετε στα προνομιά λιγιστά γεγονότα της νεοκλασικής θεωρίας, τα δικά της λιγιστά προνομιά γεγονότα. Ο τρόπος με τον οποίο η μαρξιστική οικονομική θεωρία συνδέει μεταξύ τους τα διάφορα μέρη μιας οικονομίας (και μιας κοινωνίας) δεν είναι αιτιοκρατικός αλλά μάλλον *επικαθοριστικός*, όπως εξηγείται στη συνέχεια. Δεύτερο, η μαρξιστική οικονομική θεωρία δεν ισχυρίζεται ότι τα επιχειρήματα και οι αναλύσεις της συλλαμβάνουν το πώς λειτουργεί «πραγματικά» η οικονομία. Δεν ανήκει στις περι-απολύτου ισχύος θεωρίες, όπως συμβαίνει με τη νεοκλασική οικονομική θεωρία. Η μαρξιστική οικονομική θεωρία δέχεται ότι οι διάφοροι άνθρωποι βιώνουν και κατανοούν θεωρητικά την οικονομία με διαφορετικούς τρόπους, που τους οδηγούν σε διαφορετικές αναλύσεις, αποφάνσεις και πολιτικές προτάσεις. Αυτό που διαφοροποιεί μια οικονομική θεωρία από μια άλλη είναι: (1) οι ιδιαίτερες πλευρές της οικονομίας στις οποίες επικεντρώνει την προσοχή της και (2) ο τρόπος με τον οποίο συνδέει αυτές τις πλευρές με τις υπόλοιπες όψεις της οικονομίας και της κοινωνίας.

Η όψη στην οποία επικεντρώνει την προσοχή της η μαρξιστική οικονομική θεωρία είναι η τάξη (σε αντιπαράθεση με τη χρησιμότητα, την τεχνολογία και τα αποθέματα των πόρων, στα οποία εστιάζει την προσοχή της η νεοκλασική θεωρία). Με τον όρο τάξη εννοούμε τις διαδικασίες παραγωγής και διανομής της υπεραξίας. Η πρώτη υπόθεση εδώ είναι ότι σε κάθε οικονομία ένα μέρος του πληθυσμού εργάζεται πάνω σε υλικά, τα οποία έχουν ληφθεί από τη φύση για την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών που χρειάζονται αυτοί οι εργάτες για την ικανοποίηση του επιπέδου της κατανάλωσης που επιθυμούν. Ο χρόνος τον οποίο αυτοί οι

εργάτες δαπανούν για να παράγουν αυτά τα αγαθά και τις υπηρεσίες ονομάζεται «αναγκαία εργασία». Η δεύτερη υπόθεση είναι ότι σε όλες τις οικονομίες οι εργάτες αυτοί προσφέρουν κάτι περισσότερο από την αναγκαία εργασία: επιτελούν επίσης μια «υπερεργασία».

Αυτές οι δύο υποθέσεις γεννούν αμέσως ένα σύνολο ερωτημάτων, στα οποία η μαρξιστική θεωρία έχει ως στόχο να προσφέρει απαντήσεις. Πρώτο, ποιος αποκτά πρώτος τους καρπούς αυτής της υπερεργασίας; Δεύτερο, πώς διαθέτουν αυτοί οι πρώτοι αποδέκτες το υπερπροϊόν το οποίο εισπράττουν, ή, με άλλα λόγια, σε ποιους κατανέμουν τους καρπούς της υπερεργασίας και για ποιο σκοπό; Τρίτο, ποιες είναι οι οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες του τρόπου με τον οποίο η υπερεργασία παράγεται, εισπράττεται και διανέμεται; Η απάντηση σ' αυτά τα ερωτήματα είναι ταυτόσημη με τον προσδιορισμό και την ερμηνεία της ταξικής δομής.

Οι μαρξιστές μέχρι σήμερα έχουν προσδιορίσει έναν αριθμό διαφορετικών τύπων ταξικής δομής: τον κομμουνιστικό, το φεουδαρχικό, το δουλοκτητικό, τον καπιταλιστικό, κ.λπ. Οι διαφορετικές ταξικές δομές διακρίνονται ανάλογα με τον τρόπο με τον οποίο η υπερεργασία παράγεται, εισπράττεται και διανέμεται, και τις διαφορετικές συνέπειες που έχει αυτός ο τρόπος. Έτσι, για παράδειγμα, στις καπιταλιστικές ταξικές δομές, οι εργάτες επιτελούν την αναγκαία εργασία και εισπράττουν τους καρπούς της ως μισθούς, ενώ οι καπιταλιστές εισπράττουν την υπερεργασία των εργατών και στη συνέχεια κατανέμουν μερίδια αυτής ως πληρωμές τόκων, φόρων, κονδύλια για κεφαλαιακή συσσώρευση, κ.λπ. Σκοπός της καπιταλιστικής διανομής της υπερεργασίας είναι η συντήρηση των θεσμών και των πολιτικών που επιτρέπουν την επιβίωση του καπιταλισμού. Αντίθετα, στις κομμουνιστικές ταξικές δομές, οι εργάτες επιτελούν την αναγκαία εργασία και την υπερεργασία και στη συνέχεια εισπράττουν οι ίδιοι το υπερπροϊόν που παράγουν και το κατανέμουν σύμφωνα με τους σκοπούς της συντήρησης μιας κομμουνιστικής ταξικής δομής.

Βεβαίως, η μαρξιστική οικονομική θεωρία δίνει έμφαση στις ταξικές δομές, όμως δεν προβάλλει κανένα ισχυρισμό ότι η τάξη αποτελεί τον έσχατο καθοριστικό παράγοντα του τι συμβαίνει στην οικονομία. Στην πραγματικότητα, η μαρξιστική οικονομική θεωρία απορρίπτει την ιδέα ότι υπάρχει ένας τέτοιος έσχατος καθοριστικός παράγοντας. Αντ' αυτού, προσαπίζει την έννοια του «επικαθορισμού»: την ιδέα ότι κάθε όψη της οικονομίας ή της κοινωνίας είναι το αποτέλεσμα της επίδρασης όλων των άλλων όψεων (της οικονομίας ή της κοινωνίας) και επίσης ταυτόχρονα συμμετέχει στη διαμόρφωσή τους. Αυτή η ιδέα της αμοιβαίας σύστασης κάθε όψης ενός σύνθετου όλου είναι ριζικά διαφορετική από κάθε είδους αιτιοκρατία και κάθε λογική αιτίας—αποτελέσματος που διακρίνει την αιτιοκρατική σκέψη.

Αν οι μαρξιστές απορρίπτουν την αιτιοκρατία, γιατί τότε κατά τη συγκρότηση της οικονομικής τους θεωρίας δίνουν έμφαση στην τάξη; Οι λόγοι είναι οι εξής: (1) Οι άλλοι θεωρητικοί, συμπεριλαμβανομένων και των νεοκλασικών οικονομολόγων, υποτιμούν ή αγνοούν την τάξη. (2) Η ταξική δομή του καπιταλισμού έχει εξαιρετικά ανεπιθύμητες συνέπειες, τις οποίες πολλοί δεν έχουν αντιληφθεί και (3) οι κομμουνιστικές ταξικές δομές έχουν προτιμότερες κοινωνικές συνέπειες. Η μαρξιστική οικονομική θεωρία θεωρεί ότι η ίδια αποτελεί *italies* μεταξύ πολλών αντιμαχόμενων τρόπων στοχασμού και δράσης σχετικά με τις οικονομίες. Θεωρεί ότι οι στόχοι και τα κίνητρά της είναι διαφορετικά από τους

στόχους και τα κίνητρα που διέπουν άλλες θεωρίες. Με ορισμένες από αυτές τις θεωρίες δημιουργεί συμμαχίες και άλλες τις αντιπαλεύει.

Οι διαφορές μεταξύ της μαρξιστικής θεωρίας και της νεοκλασικής οικονομικής θεωρίας μπορούν τώρα να σκιαγραφηθούν με μεγάλη ακρίβεια. Η νεοκλασική θεωρία αγνοεί ή αρνείται την τάξη, εννοούμενη ως δομή παραγωγής και διανομής υπερεργασίας. Αντίθετα, η μαρξιστική οικονομική θεωρία δίνει έμφαση στην τάξη. Η νεοκλασική θεωρία είναι ριζικά αιτιοκρατική, ενώ η μαρξιστική οικονομική θεωρία είναι επικαθοριστική. Η νεοκλασική θεωρία ανήκει στις περιφρακτικές θεωρίες, ενώ η μαρξιστική οικονομική θεωρία θεωρεί ότι η ίδια είναι ένας μεταξύ πολλών εναλλακτικών και αντιμαχόμενων τρόπων κατανόησης της κοινωνίας.

Η ιστορία του καπιταλισμού αποτελεί μια ιστορία επαναλαμβανόμενων ταλαντώσεων μεταξύ του ιδιωτικού, λίγο ως πολύ *laissez faire* καπιταλισμού, και διάφορων τύπων κρατικού καπιταλισμού, που κυμαίνονται από την κρατική ρύθμιση μέχρι την κρατική ιδιοκτησία και λειτουργία (κρατικών καπιταλιστικών) επιχειρήσεων. Όταν μια μορφή καπιταλισμού έχει καταστεί ανυπόφορη στη σκέψη των ανθρώπων που ζούν εντός της, την αλλάζουν —άλλοτε ειρηνικά και άλλοτε βίαια— με μια άλλη μορφή. Ο κατά κύριο λόγο ιδιωτικός καπιταλισμός των αρχών του αιώνα έδωσε τη θέση του στον κρατικό καπιταλισμό των μέσων του αιώνα. Και τώρα έχουμε την προς τα πίσω ταλάντωση σε έναν περισσότερο ιδιωτικό καπιταλισμό.

Η νεοκλασική θεωρία ταλαντεύεται σε συγχρονισμό με τις μετατοπίσεις από τον ιδιωτικό στον κρατικό καπιταλισμό και τανάπαλιν. Όταν οι οικονομίες του ιδιωτικού καπιταλισμού βίωσαν το σφοδρό χτύπημα των μεγάλων κρίσεων κατά την ύφεση της δεκαετίας του 1930, εμφανίστηκε η θεωρία της κρατικής διαχείρισης, που αποδίδεται στον Keynes, και κυριάρχησε κατά σαρωτικό τρόπο στους κόλπους των οικονομολόγων. Όταν οι κρατικά διαχειριζόμενοι καπιταλισμοί και οι καθεαυτο κρατικοί καπιταλισμοί συνάντησαν κάθε είδους δυσκολίες κατά τη δεκαετία του 1970, η υποχώρηση προς τον ιδιωτικό καπιταλισμό προκάλεσε μια αντίστοιχη προς τα πίσω ταλάντευση από τη κείνσιανή μακροοικονομική θεωρία στη «νέα κλασική» θεωρία. Από τη μαρξιστική οπτική θα μπορούσε κανείς με ασφάλεια να προβλέψει ότι οι κρίσεις των (νέων) ιδιωτικοποιημένων καπιταλισμών θα προκαλέσουν τελικά μια επιστροφή (σε διάφορους βαθμούς) σε τύπους κρατικά διαχειριζόμενων και καθεαυτο κρατικών καπιταλισμών και επομένως σε μια εκ νέου ανακάλυψη του κείνσιανισμού και άλλων θεωριών που υποστηρίζουν την αποτυχία της ατομικής ιδιοκτησίας και των αγορών και αναπτύσσουν τρόπους με τους οποίους τα κράτη μπορούν να θεραπεύσουν αυτές τις αποτυχίες.

Ένα κρίσιμο καθήκον της μαρξιστικής θεωρίας είναι να δείξει και να εξηγήσει γιατί ο καπιταλισμός ταλαντεύεται μεταξύ της ιδιωτικής και της κρατικής μορφής του και γιατί μια μετάβαση σε μια διαφορετική ταξική δομή προσφέρει μια καλύτερη λύση στις κρίσεις και των δύο αυτών μορφών του καπιταλισμού. Αυτό είναι ένα καθήκον το οποίο η νεοκλασική θεωρία —του μακροοικονομικού τύπου του καθηγητή Lucas ή κάποιου μικροοικονομικού τύπου— δεν μπορεί ούτε να το φανταστεί, ούτε να το αντιληφθεί, αλλά ούτε και να το επιτελέσει.

Μετάφραση: Χρήστος Βαλλιάνος - Ανδριάνα Βλάχου